

načno. Iracionalno je vjerovati samo ako se općini da Bog postoji pripisuje vjerojatnost nula. Epistemološki je problem u tome treba li vjerovanje da *p* formirati na osnovi evidencije koja pokazuje da je istina da *p*, ili na osnovi evidencije koja pokazuje da nam se isplati vjerovati da *p*. → DOKAZI O BOŽJOJ EGZISTENCIJI

Lit.: J. Jordan (ur.): *Gambling on God: Essays on Pascal's Wager*, 1994.

pasivizam (od kasnolatinski *passivus*: koji trpi), stav izbjegavanja djelatnog odnosa prema sebi, svijetu i životnim okolnostima; stav mirna podnošenja ili trpljenja. Polazi od uvjerenja da se sve događa bez mogućnosti slobodnog zahvata u tijek zbivanja, da je sve mehanistički i deterministički određeno te se nema smisla djelatno odnositi prema svijetu. Takav je odnos nestvaralački. Mnogi filozofi materiji pripisuju svojstvo pasivnosti. → AKTIVIZAM

Patañjali, indijski autor kojemu se pripisuje sastavljanje djela *Izreke o yogi* (*Yoga-sūtra*), osnovnoga teksta *yoge* kao filozofskog sustava (*darśana*). Mogao je živjeti u II. st. pr. Kr., premda neka istraživanja pokazuju da je tekst vjerojatno mlađega postanja (II–IV. st.). U navedenom je djelu sustavno i pregnantno razložio sve konstitutivne elemente yogističke prakse kao integralan i metodički put koji poput ostalih sustava indijske filozofije smjera oslobođenju od kruga rađanja i umiranja (*saṃsāra*). Pritom se u razumijevanju konstitucije čovjeka i kozmosa gotovo posve oslanja na metafiziku i psihologiju *sāṃkhye*, pa se otuda ta dva sustava poslije često navode u paru kao *sāṃkhyā-yoga*, odn. kao »teorija« i »praksa« jednog te istog naučavanja ili nazora, iako je posve očito da su ta dva sustava imala neovisnu genezu. Patañjalijev sustav *yoge* sastoji se od »osam udova« (*aṣṭāṅga-yoga*) koji opisuju postupno integriranje psihofizičkog sklopa, odn. način poništavanja nepovoljnih mentalnih (voljnih, emocionalnih itd.) tendencija koje priječe stjecanje dubljih uvida u prirodu svijeta i sebe samoga i, konačno, oslobođenja (*kaivalya*, »odcijepjenost«). Stoga P. početno određuje *yogu* kao »obustavljanje (nepovoljnih) 'obrtaja' svijesti« (*yogaścittavrttinirodha*). Prva dva uda (*yama* i *niyama*) obuhvaćaju određena načela i norme ponašanja kojih se valja pridržavati kao preduvjet za vršenje konkretne yogističke prakse (uzdržavanje od nasilja, spolnog općenja, stjecanja dobara, izučavanje mjerodavnih tekstova i sl.). Potom slijedi zauzimanje odgovarajućega tjelesnog položaja (*āsana*) koji je najprikladniji za meditaciju, te vježbe disanja (*prāṇāyāma*) koje su ključne za početno smirivanje misli i

nepovoljnih emocionalnih stanja. Slično kao i u buddhističkoj meditaciji, praktikant odabire »predmet meditacije« na kojem oštri pažnju i koncentraciju istodobno »prazneći« sadržaje svijesti (*citta*), posebno osjećaj jastva (*asmitā*, »jesamstvo«). U tom pogledu najprije dolazi do povlačenja osjetila s predmeta osjetila (*pratyāhāra*), što je preduvjet za jednosmjernu usredotočenost ili »koncentraciju« (*dhāraṇā*) na odabrani predmet meditacije. Održavanje toga stanja dovodi do trajne usredotočenosti (*dhyaṇa*, meditativno »motrenje«) na predmet, pri čemu um prestaje projicirati vlastite koncepcije i postiže čistu »intencionalnost«. Na posljednjem stupnju (*samādhi*, »sabranost«), kada se *dhyaṇa* održava bez napora, meditirajuća svijest postaje jedno s predmetom i nestaje svake relacije između spoznavatelja, spoznaje i spoznatoga. U tom stanju, koje izmiče pojmovnom određenju, svijest je posve lišena sadržaja i očišćena od svih nepovoljnih tendencija te kao takva zrcali nadindividualnu svijest (*puruṣa*), zadnji metafizički temelj bića. Patañjalijev sustav *yoge* poznat je u indijskoj tradiciji i pod imenom *rājā-yoga* (kraljevska *yoga*). → DHYĀNA; PURUŠA; SAMĀDHI; SĀMKHYA; YOGA G. Ka.

Lit.: M. Ježić: *Mišljenje i riječ o bitku u svijetu*, 1989. – Č. Veljačić: *Razmeda azijskih filozofija* II, 1978. – K. Werner: *Yoga and Indian Philosophy*, 1998. – J. H. Woods: *The Yoga System of Patañjali*, 1914.

paternalizam (od latinski *paternalis*: očinski), zaštitnička uloga pojedinca (osobe), skupine ili organizacije; odnos dominacije vladajućih nad podređenima. Pojam označuje metaforički prijenos očinske vlasti koja postoji u obitelji u područje političkog i općenito javnoga života. U ontološkome smislu p. kao odnos uključuje dehumanizaciju druge osobe, koja se smatra manje vrijednom u svakom smislu. P. proizlazi iz teološkog legitimiranja vlasti i države, koje implicira da podanici ne mogu sami spoznati što je za njih dobro. Dijelom se temelji na tzv. »patrijarhalnoj« političkoj teoriji (patrijarhalizam) J. Filmera, koja iz prirodne vlasti oca nad djetetom apstrahira jednako tako prirodnu vlast kralja nad podanicima. Svaka vlast, smatra Filmer, proizlazi iz Boga, odn. iz božanske uspostave patrijarhalne vlasti putem Adama, koja je prešla na njegove nasljednike. Kritika paternalizma javlja se s jačanjem liberalizma (A. Smith, J. S. Mill), koji zastupa gledište da pojedinac može sam najbolje prosuditi što je u njegovu interesu i stoga za njega najbolje. Unutar liberalne teorije, neki, poput H. L. A. Harta, smatraju kako se p. ipak može opravdati u nekim slučajevima i to pod pretpostavkom da je ne-